

# Mellan förakt och fascination

*Om nostalgi och ambivalens  
i Pierre Lotis Madame Chrysanthème (1887)*

MAYA NOMOTO\*

Mot slutet av 1800-talet gjorde sig Pierre Loti berömd genom sina rese-romaner i vilka han beskrev de platser han besökt som officer i den franska flottan.<sup>1</sup> Genom sitt författarskap introducerade han läsaren för ett ombyttigt sjömansliv, som för varje ny roman ägde rum i en främmande hamn. Under sin karriär erhöll Loti en uppblädd position inom Frankrikes litterära kretsar. År 1891 blev han, 41 år gammal, invald i den franska akademien. Den popularitet Loti åtnjöt under sin livstid avtog snabbt efter hans död. Som Matt K. Matsuda betonar, gick Loti från att vara ”respekterad och ytterst populär i sin samtid” till att några årtionden efter sin död avfärdas som en ”ytlig imperialist”.<sup>2</sup> Ett av de verk som bidrog till Lotis popularitet decennierna kring sekelskiftet 1900 var hans sjunde roman *Madame Chrysanthème* som publicerades 1887 och som på svenska fick titeln *Ett giftermål i Japan* då den översattes av Erik Thyselius 1888. Det är en självbiografisk reseroman vars handling, i likhet med hans verk *Aziyadé* (1879) och *Le Mariage de Loti* (1880), kretsar kring protagonisten – Loti själv – och dennes förbindelser med en kvinna tillhörande den främmande kulturen.<sup>3</sup> I *Madame Chrysanthème* utgör hamnstaden Nagasaki på Japans sydkust skådeplatsen för mötet mellan öst och väst. Romanen, som baseras på de anteckningar Loti fört under sin vistelse i Japan 1885, skildrar det kortlivade giftermålet mellan Loti och Chrysanthème – en prostituerad flicka från Nagasakis nöjeskvarter. Genom sin skönlitterära form skiljer sig *Madame Chrysanthème* från de japanskildringar som vanligtvis författades i kölvattnet av landets öppnande mot väst. Romanen – som nytrycktes 222 gånger under Lotis livstid – blev avgörande för utformandet av en västerländsk uppfattning av Japan under 1800-talets slut.<sup>4</sup>

\*Filosofie master i idé- och lärdoms historia, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs Universitet, mayanomoto1@gmail.com

Vid ankomsten till Japan konfronterades Loti av ett samhälle präglad av den modernitet han försökte undkomma genom sina resor. Under sin vistelse i Nagasaki gav han uttryck för en djupgående nostalgi om ett idealiserat förflutet som blev formgivande för *Madame Chrysanthèmes* handling. I försöket att tillgodose sitt nostalgiska begär fäste Loti sitt intresse vid japanska föremål och prydnadssaker genom vilka hans föreställningar om den japanska estetiken besannades. På motsvarande vis framställdes även Chrysanthème som en kuriositet och införlivades i romanen som en ställföreträdare för Lotis idéer om det gamla Japan. Allteftersom Lotis nostalgi intensifierades, tycks det exotiska projekt som utgjorde kärnan i hans författarskap, försvagas. Då Japan och fru Chrysanthème inte svarade mot Lotis begär efter en exotisk värld, tog han tillflykt till minnena från barndomsåren och den pittoreska hembygden på Frankrikes atlantkust.

Hur går det att förstå de nostalgiska krafter som verkade då Loti gjorde sig till tolk för den japanska kulturen under 1800-talets slut? I föreliggande artikel granskas Lotis nostalgiska narrativ i ljuset av *fin de siècle* i Frankrike. Med utgångspunkt i *Madame Chrysanthème* avser denna studie utforska Lotis nostalgiska anspråk och därigenom synliggöra hur hans exotism succesivt kom att destabiliseras i mötet med den japanska kulturen. Som klargjorts av en rad kritiker och forskare vilade Lotis författarskap på fantasier och schabloner kring det främmande.<sup>5</sup> I det följande lyfts nostalgin fram som ett utlösande och aktivt inslag i Lotis skildringar av ett Japan bortom det verkliga. Därigenom synliggörs också hans ambivalenta erfarenhet av Meiji-periodens samhälle.

### På jakt efter förströelse

Då Loti landsteg i Nagasaki sommaren 1885 var han 35 år gammal. Han hade spenderat långa perioder av 1880-talet i Tonkinbukten ombord på krigsfartyget *Atalante*, där han vid sidan av sin tjänstgöring, rapporterade från det fransk-kinesiska kriget på uppdrag av dagstidningen *Le Figaro*.<sup>6</sup> När Loti – efter att ha mönstrat på pansarskeppet *la Triomphante* – nådde Japans sydkust, erhöll han permission då fartyget skulle genomgå underhåll. Under sex veckors tid fick Loti möjligheten att bekanta sig med Nagasaki, och de dagboksanteckningar han förde under sin vistelse kom att utgöra grunden för *Madame Chrysanthème*, som publicerades två år senare.<sup>7</sup> Lotis kontemplation inför det sagolika landskap han bevittnade då *la Triomphante* navigerade längs Japans sydkust, övergick snabbt i besvikelse då Nagasakis hamn uppenbarade sig inför honom. Med sina konsulat, tullhus och ångbåtar liknade Nagasaki vid första anblick vilken europeisk hamn som helst och Loti konstaterade dystert: ”Det kommer

nog en tid, då jorden skall bli bra tråkig att bebo, sedan man gjort den alldeles likadan från ena ändan till den andra, och det blir då inte ens värdt att försöka resa för att förströ sig något.”<sup>8</sup>

Lotis oro inför världens homogenisering var utmärkande för *fin de siècles* litterära exotism, vars författare navigerade genom en redan kartlagd värld, ständigt på jakt efter platser som kunde rucka känslan av världens och upptäckternas ändlighet. Som Chris Bongie betonar, sammanfaller Lotis författarskap med en kritisk punkt inom exotismens diskurs och till skillnad från tidigare reseskildrare verkade Loti i en tid då imperialismens globala närvaro hade gjort tron på en värld fullkomligt avskuren från det moderna samhället mer komplicerad.<sup>9</sup> I frånvaron av en exotisk verklighet intensifierades Lotis nostalgi och blev till en rekonstruerande kraft genom vilken han frammanade en dynamisk plats, där det exotiska ännu var tillgängligt. Trots Lotis förstämnda framtidsvision, kunde Nagasaki ändå skänka honom den förströelse han ständigt eftersökte på sina resor. Bortom de amerikanska barerna och dylika tillhåll för utländska sjömän som präglade hamnkvarteren, anade han en plats som svarade mot hans begär efter det exotiska och som kom att utgöra projektionsytan för hans föreställningar om det gamla Japan:

[L]ängre bort än dessa banala föremål, längst in i denna ofantliga gröna dal visar sig ett virrvarr af tusentals och åter tusentals mörka små hus [...]. Det är troligen det riktiga, det gamla japanska Nagasaki, som ännu finnes kvar... Och hvem vet, om icke i dessa kvarter koketterar bakom någon pappersskärm den lilla kvinnan med sina kattögon... med hvilken jag kanhända inom ett par dagar (jag har ingen tid att förlora) är gift.<sup>10</sup>

Lotis föreställningar om det gamla Japan synliggör en upptagenhet vid en svunnen tid som anknyter till vad Svetlana Boym beskriver som en ”restaurerande nostalgi”. En sådan nostalgi uppehåller sig vid ett återuppbyggande av det som gått förlorat, och markerar en ”vägran att underkasta sig den oåterkalleliga tid som plågar det mänskliga tillståndet.”<sup>11</sup> Loti demonstrerar en sådan motvilja genom att rikta blicken mot Nagasakis nöjeskvarter och därigenom teckna bilden av en plats i det förflutna. Nagasaki hade allt sedan 1500-talet utgjort en central plats för Japans internationella handelsförbindelser och kom sålunda att tillhandahålla en lönsam marknad för prostitution. Skenäktenskap mellan västerländska sjömän och prostituerade kvinnor uppstod som ett resultat av sådana förbindelser och utgjorde vid tiden för Lotis Japanvistelse en etablerad del av Nagasakis marknad för kommersiellt sex. I utbyte mot det temporära äktenskapets premisser, vars varaktighet vilade på mannens tjänstgöring, försågs kvinnan med en summa pengar och en bostad avsedd för äktenskapets båda parter.<sup>12</sup>

Fast besluten att ingå ett tillfälligt äktenskap, begav sig Loti mot tehuset *Stora trädgården* som han hade blivit rekommenderad att uppsöka av bästa vänner i Europa. Genom sina svärmiska beskrivningar av gamla kvarter, labyrintiska gränder och miniatyrliknande trädgårdar konstruerade han en plats där japansk tradition och kultur sammanföll med förförelse och erotik. Efter att ha letat rätt på en inhemsk mellanhand, fick Loti veta att han redan samma kväll skulle introduceras för en rad tänkbara hustrur och han förkunnade längtansfullt: ”Och kanske redan i afton skall jag, om affärerna gå efter önskan, bli presenterad för den unga flicka, som ett hemlighetsfullt öde bestämmer för mig...”<sup>13</sup> Loti bekräftade skenäktenskapets kommersiella grunder, men försäkrade samtidigt att det stundande giftermålet låg bortom både hans eget och förmedlarens makt, och i stället vilade på något gåtfullt. Genom att tillskriva det gamla Japan mystiska egenskaper visualiserade han en dunkel plats avskild från samtiden och dess rationella grunder.

I Lotis särskiljande mellan ett framåtskridande nu och det gamla Japan synliggörs nostalgien som en trånad efter en annan tid, såväl som ett missnöje inför det moderna samhällets stigande puls. Hans problematiska förhållande till sin samtid överensstämmer med Julia V. Douthwaites beskrivningar av hur geografiskt avlägsna platser också kom att representera en isolerad tid inom 1800-talets litterära exotism. Douthwaite betonar hur framställningen av den Andre fixerades inom ramarna för en evig och tidlös närvaro, fränskild författarens egen temporala ordning. Genom en sådan föreställning av skilda tider, kontrasterades ett aktivt framåtskridande nu mot ett ursprungligt samhälle, frikopplat från historiska och sociala anspanningar.<sup>14</sup> Föreställningen om en tidslig tudelning var fundamental för imperialismens vidmakthållande av en hierarkisk människosyn, och synliggjorde samtidigt ett nostalgiskt begär efter ursprung och autenticitet. Ett sådant begär anknyter till Boyms ”restaurerande nostalgi”, vars tyngdpunkt vilar på själva övervinnandet och förrumsligandet av tiden.<sup>15</sup>

Efter att ha passerat ett tempel under en promenad i ett av Nagasakis äldre kvarter, befinner sig Loti i en annan värld:

Det är oss omöjligt att tränga ner till detta hemlighetsfulla, som kan ligga på botten utaf detta folks religiösa nöjen [...]. Alla dessa sedvanor, symboler och masker och hvad tradition eller atavism hopat i de japanska hjernorna härleda sig från ursprung, hvilka för oss äro försänkta i ett djupt mörker: äfven de älsta skrifter skola aldrig gifva oss annat än en ytlig och vanmäktig förklaring – emedan vi äro icke lika dessa människor.<sup>16</sup>

Polariteten mellan hans samtida Frankrike och det gamla Japan framstår för Loti lika bergfast som den mellan ländernas invånare. Genom att

konstruera Japan som en plats i det förflutna framträder Lotis nostalgi som en känsla föranledd av den samtid han motsätter sig. Samtidigt yttrar sig hans nostalgiska narrativ som en vilja att skapa och omforma samtiden. Loti vet mycket väl att det Japan han anlant till är på god väg att anta ett modernt samhälls konventioner. Trots den förlorade kunskapen och precisionen låter han det främmande förbli exotiskt för läsaren. Genom sitt försumsligande av tiden bibehåller han illusionen om det gamla Japan och inbjuder läsaren till en oföränderlig värld, där inget framåtskridande är synligt. Mot bakgrund av Meiji-periodens japanska samhälle framträder Lotis skildring av nöjeskvarteret som anakronistisk och skenäktenskapet som en företeelse hämtad ur Nagasakis merkantila historia.<sup>17</sup> I dramatiseringen av kontakten med den japanska kvinnan omvandlar Loti det tillfälliga äktenskapet till något svärmiskt och mystiskt. Men då Loti själv ingår i den kommersiella transaktion varpå skenäktenskapet vilar, sker en förskjutning av hans exotism och hans nostalgiska längtan efter det gamla Japan visar sig involvera en genomgripande ambivalens.

### Japan genom tingen

Lotis giftermål med den unga fru Chrysanthème, som fullbordas inom loppet av en kväll och ytterligare en dag, visar sig vara känslolöst. Gradvis utvecklar Loti ett förakt mot sin nyblivna hustru, vars likgiltiga sinne lag tråkar ut honom. Den exotiska kvinna som i hans tidigare romaner lämnats hjärtekrossad efter hans avgång, och som även framkallat sentimentalitet hos Loti själv, är i Japan tillgjord och stum som en docka. Till skillnad från de platser han konstruerat i sina tidigare verk, framträder den japanska kvinnan explicit och enbart som en handelsvara, oförmögen att frammana några romantiska känslor hos Loti. Strax efter den för Loti obegripliga bröllopsceremonin frågar han sig själv: ”Hvem vet hur vårt familjelif skall anlöpa? Är hon en kvinna eller docka?”<sup>18</sup>

I frånvaro av ett romantiskt förhållande, skildrar Loti sitt möte med Japan genom relationen mellan konsument och handelsvara. Det är genom tingen hans nostalgi nu får sitt utlopp – Loti är en samlare på jakt efter förströelse och Japan är en marknadsplats fylld av obskyra kuriositeter. Lotis nostalgi vilar på en bristfällig bild av den japanska kulturen. Hans beskrivningar av Japan och fru Chrysanthème kan förknippas med strömningar inom det parisiska *fin de siècle*.<sup>19</sup> Vid tiden för Lotis vistelse i Japan hade intresset för japansk kultur vuxit sig stort i Frankrike. Efter att den japanska paviljongen under världsutställningen i Paris 1867 gjort succé, expanderade japonismen, som kom att utmärkas genom en utbredd fascination för japanska konstföremål och artefakter. Solfjädrar, papperslyktor, porslinsprydnader och allehanda föremål inskeppade från Japan

fick på franska benämningen *japonaiseries* och kom, som Akane Kawakami betonar, att bidra till en domesticerad och estetiserad bild av den japanska kulturen under 1800-talets slut.<sup>20</sup> Under en tid av koloniala erövringar och upptäckter kom, som Boym konstaterar, nostalgiska och tillbakablickande känslor att få estetiska uttryck. Souveniren fick således en särskild innebörd i det borgerliga hemmet under 1800-talets slut.<sup>21</sup> Japonismens föremål utgör exempel på en nostalgisk smakriktning. Utländska föremål svarade mot ett nostalgiskt begär efter exotiska platser, belägna bortom den upplevda vardagen. Central för japonismen blev den japanska kvinnan som skildrades i enlighet med de värden och begär som förekom inom fransk kolonial kontext. I likhet med en *japonaiserie* kom hon att symbolisera den särpräglade japanska estetiken, men utmålades också som ett objekt för konsumtion och ägande.<sup>22</sup>

I *Madame Chrysanthème* refererar Loti flitigt till japonismens värld. Japans natur är enligt Loti onaturlig och tillkonstlad, präglad av ”samma tillgjorda behag som på de lackerade brickorna” och han förkunnar i romanens inledning att det Japan han anlänt till är ett land han redan känner ”från de lackerade kärnen och målningarna”.<sup>23</sup> De japanska föremålen framträder i romanen som en samling av ting – obskyra och estetiskt tilltalande. Dessa ting förfogar också över ett nostalgiskt värde, och det är just genom förvärvandet av *japonaiseries* som Lotis fascination för Japan framträder allra starkast:

Letandet efter kuriosa är, vill jag tro, den förnämsta förströelsen här i landet. I de små antikvitetsbodarna slår man sig ned på en matta och dricker en kopp te i hop med handlanden och derpå letar man själv i skåpen och kistorna, der det fins massa gamla, mycket egendomliga saker. [...] Hvad jag köper samlas på hög der uppe i mitt lilla trä- och pappershus.<sup>24</sup>

Genom sina skildringar av Nagasakis basarer introducerar Loti läsaren för ett myller av ”öfverraskande fantasier” och då resan närmar sig sitt slut bekymrar han sig över frakten av de 18 kistor han fyllt med japanska föremål.<sup>25</sup> I användningen av japonismens föremål synliggörs Lotis förmåga att marknadsföra sitt författarskap genom att underblåsa föreställningar som redan upprättats inom ramarna för en visuell och materiell kultur. Men de japanska föremålen tillhandahåller också Loti förnimmelser av en svunnen tid – samtidigt som de avslöjar det omöjliga i hans nostalgiska längtan.

I sin studie över förhållandet mellan längtan och materiella ting betonar Susan Stewart hur souveniren och det exotiska föremålet riktar sig mot ett ursprungligt sammanhang genom en känsla av saknad. Souveniren, framhäver Stewart, är inte ett objekt som härrör ur behovet efter ett bruksvärde, utan ur nostalgins omätliga begär. Dess status synliggör

således en tillbakavändande rörelse, alltid greppande efter det ”bortom” som svarar mot den nostalgiska längtan efter ursprung.<sup>26</sup> Utifrån den rörelse Stewart beskriver framträder Lotis konsumtion av *japonaiseries* som en substituerande praktik och synliggör hur hans nostalgi verkar i avståndet mellan ett imaginärt förflutet och en upplevd verklighet. Allra viktigast, då Loti genom tingen konstruerar en exotisk värld, blir Chrysanthème som införlivas i romanens handling just i egenskap av en souvenir:

Som siluett ha alla människor sett denna lilla Chrysanthemum. Hvar och en som sett dessa porslins- eller sidenmålningar, hvaraf våra basarer för närvarande öfverflöda, kan utantill denna vackra, konstmässiga hårklädsel, denna figur som alltid är framåtlutad för att utföra någon ny graciös hälsning, detta skärp som knytes baktill i en ofantlig knut, dessa vida ärmor och denna nedtill något snäfvä klädning med ett snedt litet släp i form av en ödlestjert.<sup>27</sup>

Genom japonismens föremål framträder en omiskännlig bild av Chrysanthème. Men hennes gestalt bekräftas inte enbart genom de fysiska överensstämmelserna med japonismens föremål. Allteftersom giftermålet fortlöper intygar Loti för läsaren att Chrysanthèmes karaktär mer liknar en dockas, än en levande kvinnas. Efter att ha sett henne utföra sin kvällsbön frågar han sig: ”Hvem skulle kunna utgrunda hvilka föreställningar hon gör sig om gudarne och döden? Har hon en själ? Tror hon själf, att hon har någon?”<sup>28</sup> I egenskap av besjälad människa är hon obestridligen förankrad i den samtid Loti föraktar, men framställd som en *japonaiserie* tycks hon motstå förändring.

Genom Lotis förtingligande av den japanska kvinnan verkar nostalgien som en fetisch och Chrysanthème blir till ett substitut för den värld han ständigt föreställer sig, men vars frånvaro uppenbarar sig i samma stund som han anländer till Nagasaki. Ovillig att avsäga sig sin föreställning fäster Loti sitt begär vid de objekt som vidmakthåller förespeglingen om den exotiska och utforskade värld som han i själva verket aldrig lärt känna. Genom Chrysanthèmes gestalt söker Loti upprätthålla sin illusion, och hennes funktion som ett substitut går att jämföra med Giorgio Agambens beskrivning av fetischens tvetydiga tillstånd: ”Såtilvida som det är en närvaro, är det fetischistiska objektet i själva verket något konkret och gripbart; men i den mån det är en närvaro av en frånvaro är det samtidigt immateriellt och ogripbart, då det hänvisar bortom sig självt, mot något som aldrig riktigt kan förfogas över.”<sup>29</sup> I linje med Stewarts beskrivningar av souvenirens substituerande egenskaper och den nostalgiska trånaden efter en förfluten tid, synliggör Agamben hur det fetischistiska föremålet likaså alstras ur en frånvaro. Som Stewart betonar är souvenirerna alltid ofullkomliga då den endast kan erinra om en distanserad upplevelse, men

aldrig ersätta en sådan erfarenhet fullt ut.<sup>30</sup> Genom sin substituerande karaktär uppvisar souvenirn den tvetydighet som enligt Agamben utmärker fetischens tillstånd – en dubbeltydighet som också framträder tydligt i Lotis förhållande till Chrysanthème.

Med hjälp av dockgestalten införlivar Loti det uppenbart frånvarande som en närvaro, men i egenskap av en souvenir framträder Chrysanthème samtidigt som bekräftelsen av en avsaknad. Det är genom förtingligandet av kvinnan som ambivalensen i Lotis nostalgiska exotism uppenbarar sig allra tydligast – hans längtan manifesteras både som en närvaro och en frånvaro, ett här och ett där – och skildrar den nostalgiska känslans ängsliga drift mellan en befintlig och en förfluten tid. Lotis konsumtion av *japonaiseries* leder honom dessutom tillbaka till en värld han redan känner genom japonismen. Sålunda visar sig hans nostalgiska längtan efter det gamla Japan undergräva själva idén om det exotiska som en erfarenhet bortom det bekanta och i stället bekräfta en skapad autenticitet – ovillkorligen icke-autentisk, men redo att konsumeras. Allteftersom giftermålet fortskrider tycks Loti själv urskilja begränsningarna för sin egen längtan. Chrysanthème, vars karaktärsteckning delas med samtliga kvinnor Loti påträffar i Japan, är i likhet med souvenirn ett bristfälligt föremål, genom vilket Loti kan kanalisera sin nostalgi över en annan värld och avleda sina tankar från nuet. Vid anblicken av en förbipasserande kvinna på en av Nagasakis gator konstaterar han: ”Hon är tydligen en docka som de andra, en docka passande för en étagère och intet vidare.”<sup>31</sup> Genom att fästa sig vid Chrysanthèmes dockgestalt tvingas han konfrontera den avsaknad som hon i själva verket representerar och det dröjer inte länge förrän hans fascination över hennes skepnad förskjuts.

### Från fjärran mot Frankrike

Som framkommer i det föregående räcker varken Chrysanthème eller de japanska föremålen till då Loti försöker stävja sitt nostalgiska begär. Den förströelse och tillfälliga flyktväg till det utforskade som tingen bistår Loti med, blottlägger en förskjutning av hans exotism. Tingen duger som ett tidsfördriv och utgör ett verktyg då Loti med besatthet utmålar jordklotets mångfald och exotiska schatteringar. Men i takt med att hans Japanvistelse närmar sig sitt slut tycks det som om insikten om världens föränderlighet kommer ikapp honom. Under en promenad i Nagasakis bergstrakter, på avstånd från Chrysanthème och basarerna, återfår han minnena från sina uppväxtår:

Jag tänker alldeles för ofta på min barndom, och jag tuggar riktigt om denna sak. Men det förefaller mig nästan, som om jag icke haft några intryck



och sensationer annat än den tiden; under den minsta sak jag då såg eller kände låg något outgrundligt, oändligt djupt; det var som bilder, erinringar från föregående existensformer eller såsom aningar om kommande, om blifvande inkarnationer i drömmarnas land och äfven om förväntningar om alla möjliga underbara saker, som helt säkert världen och lifvet bevarade åt mig när jag blefve stor. Nå väl, jag har blifvit stor och ej funnit på min väg något enda af alt detta som jag dunkelt anade; tvärtom har allting småningom krympt ihop och blifvit skumt omkring mig; hågkomsterna ha plånats ut, horisonten framför mig småningom slutits samman och uppfyllts af gråa moln.<sup>32</sup>

I Lotis möte med den japanska naturen framträder nostalgin som en längtan efter en tidigare upplevd längtan, eller för att citera Susan Stewart, som: ”begäret efter begär”.<sup>33</sup> Hans vistelse i Nagasaki uppenbarar sig som ett misslyckat försök att återuppliva barndomsdrömmen om en exotisk värld. Varken förespegligen av det gamla Japan eller de förvärvade föremålen är längre tillräckliga som närvarande substitut för en frånvarande värld. Plötsligt förefaller Loti själv konfronteras med sitt exotiska projekts omöjlighet och hans nostalgi övergår i en smärtsam längtan efter den egna uppväxttidens upptäckarlust. Japan, bekräftar Loti, framträder endast som en glämig avbild av de äventyr han föreställt sig under sin barndom:

Det är som om alt detta ej vore annat än en blek kopia af hvad jag kände i mina första år, en kopia der det är något som fattas. Och jag frågar mig sjelf dystert: är sommarglansen i verkligheten blott sådan? [...] Eller är det något fel i mina ögon och skall jag med tiden se altsammans i alt blekare dager?<sup>34</sup>

Återgången till hembygden blir till ett bevis på att den geografiskt avlägsna platsen inte längre motsvarar hans begär efter en tidlig förflyttning. Och som han låter påvisa i sin framgångsrika roman *Pêcheur d'Islande* (1886), som publicerades ett år efter vistelsen i Japan, kan det exotiska äventyret med fördel utspelas i hembygden. Berättelsen om det bretonska fiskarlivet visar sig vara lika avledande som den om den koloniala sjömannens ombytliga liv.

I *Madame Chrysanthèmes* avslutande del rör sig Loti bort från det Japan han befinner sig i genom att återopa de bretagniska hedarna, atlantkustens sluttningar och barndomshemmet i Rochefort. Men hans nostalgiska begär verkar återigen i enlighet med fetischens omöjliga logik och synliggör den nostalgiska känslans ofrånkomliga förankring i själva avsaknaden. I det ögonblick Loti överger sitt begär efter det gamla Japan i hopp om att återuppleva en längtan förbunden med minnet av barndomen i Frankrike, fortsätter nostalgin att verka genom avståndet mellan en närvaro och en frånvaro. Det är också genom minnet av barndomen som

Lotis nostalgi framträder som en smärtsam känsla, och hans dystra insikter om den omöjliga återkomst som kännetecknar nostalgien, tilltar i takt med att avresan närmar sig. Då han reflekterar över den antågande avfärden, understryker han själv de hopplösa förutsättningarna för sin egen längtan: "[J]ag börjar äfven att sakna de ungdomssomrar, hvarpå jag ännu kan hoppas; jag känner mig bli allt dystrare, hvar gång en sådan försvinner och sällar sig till de andra redan flydda i den mörka, bottenlösa afgrund, der allt som förgått samlas."<sup>35</sup> Citatet synliggör Lotis rädsla inför det egna åldrandet, samtidigt som hans strävan att bemästra tidens gång förefaller avmattad. Hans nostalgiska begär och viljan att fastställa det gamla Japan, övergår slutligen i ett slags nostalgiskt medvetande. Känslans tyngdpunkt förskjuts från det aktiva arbetet med att rekonstruera det förflutna till att uppehålla sig vid själva smärtan av förlusten.

I granskningen av *Madame Chrysanthème* framträder inte någon entydig bild av Lotis nostalgi – hans skildringar av den japanska kulturen bekräftar i stället en skiftande känsla, ständigt i rörelse. Romanen illustrerar den ambivalens som utmärker den nostalgiska känslan och dess pendlande mellan här och nu, närvaro och frånvaro, förakt och fascination. Genom försumsligandet av tiden synliggörs Lotis nostalgi som en restaurerande kraft, alstrad ur oviljan att inrättas i enlighet med modernitetens existensvillkor. Förtingligandet av Chrysanthème och fascinationen för de japanska föremålen påvisar hur denna kraft verkar genom en visuell och materiell kultur, och hur Loti blir till en konsument av en skapad nostalgi. Vad Loti skildrar i mötet med Japan är en inre resa, utlöst av en upptagenhet vid det egna minnet. Det verkliga Japan förläggs i periferin då Loti uppriktar vad Karin Johannisson beskriver som "subjektiva minnesplatser". Som Johannisson betonar verkar sådana minnesplatser genom att skapa "historia med existentiell relevans" då strävan att återupprätta det förflutna har ersatts av ett längtansfullt betraktande av det som en gång varit.<sup>36</sup>

Minnesplatserna, som i Lotis fall uppträder allra starkast vid minnet av en redan upplevd längtan, bistår honom med vittnesmål från det liv vars upphörande han fruktar, och hans nostalgi försätter honom slutligen i ett tillstånd av djup begrundan. Som Loti konstaterar i *Madame Chrysanthèmes* avslutning, bleknar minnet av Japan och fru Chrysanthème i samma ögonblick som *la Triomphante* lämnar Nagasaki. Den upptäckarlust efter en exotisk och tillika romantisk värld, vars förskjutning synliggörs i *Madame Chrysanthème*, återupptas inte i Lotis efterkommande verk. Hans vistelse i Nagasaki tycks bekräfta de farhågor han anar i romanens inledning – jorden har blivit tråkig att bebo. Loti lämnar Japan och söker sig till nya platser, genom vilka nya romaner tar form – samtliga illustrerande hans smärtsamma resa mot längtan efter den egna längtan.

## Noter

1. Det var inom den franska flottan Loti inledde sin litterära karriär under 1870-talet. Utöver sin militära plikt tjänstgjorde han som journalist och illustratör för franska dagstidningar. För vidare genomgång av Lotis journalistiska arbete se Alex G. Hargreaves: *The colonial experience in French fiction. A study of Pierre Loti, Ernest Psichari and Pierre Mille* (London, 1981), 68–85.
2. Matt K. Matsuda: "Pierre Loti and the empire of love" i *Raritan* 22:2 (2002), 7. Samtliga översättningar från sekundärlitteratur är mina egna om inget annat anges.
3. I Lotis debutroman *Aziyadé* (1879) förälskar sig Loti i en haremsslavinna i Istanbul. I *Le Mariage de Loti* (1880) förflyttas förförelsetematiken till Franska Polynesiens övärld och romanens handling kretsar kring Lotis romans med en tahitisk kvinna.
4. Christopher Reed: *The Chrysanthème papers. The pink notebook of Madame Chrysanthème and other documents of French Japonisme* (Honolulu HI, 2010), 1.
5. För studier kring Lotis konstruktion av ett Japan bortom det verkliga, se Jean Pierre Montier: "Traces et restes du Japon, ou le grenier de Pierre Loti" i *Contemporary French and Francophone Studies* 18:4 (2014), 428–437; Akane Kawakami: *Travellers' visions. French literary encounters with Japan, 1881–2004* (Liverpool, 2005); Hargreaves: *The colonial experience in French fiction*, 21–40.
6. Montier: "Traces et restes du Japon", 429–430.
7. Till skillnad från den 80 dagar långa vistelse som skildras i romanen, går det med stöd i Lotis privata brevväxlingar att påvisa att hans vistelse i Japan 1885 endast varade i sex veckor. Se Reed: *The Chrysanthème papers*, 23.
8. Pierre Loti: *Madame Chrysanthème* (Paris, 1899), 6–7; Pierre Loti: *Ett giftermål i Japan* (Stockholm, 1888), 9.
9. Chris Bongie: *Exotic memories. Literature, colonialism, and fin de siècle* (Stanford CA, 1999), 90.
10. Loti: *Madame Chrysanthème*, 9–10; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 11.
11. Svetlana Boym: *The future of nostalgia* (New York, 2001), xv.
12. Julie Peakman: *Licentious worlds. Sex and exploitation in global empires* (London, 2019), 258–259.
13. Loti: *Madame Chrysanthème*, 18; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 17.
14. Julia V Douthwaite: *Exotic women. Literary heroines and cultural strategies in ancient régime France* (Philadelphia PA, 1992), 76–77.
15. Boym: *The future of nostalgia*, 49.
16. Loti: *Madame Chrysanthème*, 163–164; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 139.
17. Vid tiden för Lotis Japanvistelse hade övergången från en feodalmakt till en modern stat redan ägt rum och i kölvattnet av Meijirestaurationen 1868 utvecklades Japan i riktning mot en modern stat med imperialistiska ambitioner.
18. Loti: *Madame Chrysanthème*, 51; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 45.
19. Viktigt att framhålla är Meiji-regimens egen agens i upprättandet av sin egen bild. För en vidare diskussion kring Japans strategier för självmystifiering i mötet med väst, se Koichi Iwabuchi: "Complicit exoticism. Japan and its other" i *Continuum. Journal of Media & Cultural Studies* 8:2 (1994), 55–64.
20. Kawakami: *Travellers' visions*, 15, 20.
21. Boym: *The future of nostalgia*, 15. Lotis privata hem i Rochefort utgör ett tydligt exempel på Boyms beskrivningar av nostalgin och det borgerliga hemmet. Mot slutet av sin karriär hade Loti låtit omvandla sitt barndomshem till ett privat kuriosakabinett.

Det från gatan tillsynes oansenliga bostadshuset rymde en mängd föremål från de länder Loti besökte under sina resor. Rummen följde tematiskt de platser han beskrev i sina reseromaner. 1886 lät han upprätta en japansk kammare med en tillhörande pagod. För vidare beskrivningar av Lotis hus och dess kopplingar till hans identitets-skapande, se Caroline Ferrais-Besso: ”D’après Loti’. D’un changement de sujet” i *Romance notes* 57:1 (2017), 135–140.

22. Om japonismens kategorisering av japanska kvinnor, se Patrick Beilleveire: ”L’autre de l’autre’. Contribution à l’histoire des représentations de la femme japonaise” i *Mots* 1:41 (1994), 61–71. För en vidare historisk överblick över genus och exotisk litteratur i Frankrike, se Douthwaite: *Exotic women*, 16–21.

23. Loti: *Madame Chrysanthème*, 5–6, 30; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 8, 27.

24. Loti: *Madame Chrysanthème*, 220; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 187.

25. Loti: *Madame Chrysanthème*, 85, 282; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 72, 241.

26. Susan Stewart: *On longing. Narratives of the miniature, the gigantic, the souvenir, the collection* (Baltimore MD, 1984), 135.

27. Loti: *Madame Chrysanthème*, 59; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 53.

28. Loti: *Madame Chrysanthème*, 222; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 188.

29. Giorgio Agamben: *Stanze. La parola e fantasma nella cultura occidentale* (Turin, 1977), 41. I sina beskrivningar av fetischens tvetydiga tillstånd utgår Agamben från Sigmund Freuds teorier kring fetischen, presenterade i *Internationale zeitschrift für psychoanalyse* år 1927.

30. Stewart: *On longing*, 136.

31. Loti: *Madame Chrysanthème*, 213; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 181.

32. Loti: *Madame Chrysanthème*, 152; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 129–130.

33. Stewart: *On longing*, 23.

34. Loti: *Madame Chrysanthème*, 103–104; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 89.

35. Loti: *Madame Chrysanthème*, 281; Loti: *Ett giftermål i Japan*, 339–240.

36. Karin Johannisson: *Nostalgia. En känslas historia* (Stockholm, 2001), 177–178.

## Abstract

*Between contempt and fascination. Nostalgia and ambivalence in Pierre Loti’s Madame Chrysanthème (1887).* Maya Nomoto, Master of Arts in History of Science and Ideas, Department of Literature, History of ideas, and religion, University of Gothenburg, Sweden, mayanomoto1@gmail.com

In his travel writings from Japan, the French naval officer and novelist Pierre Loti (1850–1923) visualized the “Far East” as a retreat from a rapidly modernizing Europe. In his novel *Madame Chrysanthème* (1887) Loti describes the brief marriage between a French naval officer and a young Japanese girl. The novel is based on the journal Loti kept on his first encounter with Japan in the summer of 1885 and it gained immense public attention in Europe by the turn of the nineteenth century. Throughout the novel Loti struggles to keep his gaze away from an increasingly modernizing Japan. In doing so the Japanese artifacts as well as the Japanese woman, became the target for his urge to discover a world beyond the modern society. This essay argues that the fascination for Japanese aesthetics expressed in *Madame Chrysanthème* embodied a nostalgia through which Loti constructed and mediated Japan as a phantasmatic place. By focusing on the questions of memory, loss and diversion explored throughout

*Madame Chrysanthème*, this essay investigates how Loti's ambivalent views on Japan came to channel a nostalgic desire that flourished in the relationship between the text and the reader. Furthermore, Loti's escapism is linked to the historical context of *fin-de-siècle* Europe and the Orientalist approach to representation that emerged in France during the nineteenth century.

Keywords: Pierre Loti, nostalgia, escapism, Japan, collecting